83-130

AZ ISKOLA MEGÚJÍTÁSÁNAK MAI ÚTJAI

IV.

Tanulmányok
az
Országos Pedagógiai Intézet
Iskolakutatási és -fejlesztési Központjának
tudományos kutatásaiból

Szerkesztette
MIHÁLY OTTÓ
és
HABERMANN M. GUSZTÁV

Budapest, 1987

1 fő kémia-biológia laboráns
1 fő fizika-számítástechnikai laboráns
1 fő technikus.

V. Eltérések a jelenleg érvényes jogszabályoktól

1. *Felmentés szükséges a 125/1978. (MK. 14) OM számú utasítás alábbi pontjai alól:*

2–3.pont. Ne kelljen minden évben engedélyeztetni a fakultációt.
5. pont. Az 1. mellékletben meghatározott csoportlétszám ne legyen érvényes a kísérletre.
Ne legyen érvényes a 6. pontban és a 2. mellékletben leírt egyéb kötés sem.
9. pont. A fakultatív tárgyakat a saját tervünk szerinti óraszámban taníthassuk.
10. pont. Már I–II. osztályban bevezethessük a fakultációt.
13. pont. Kérjük az ének-zene, rajz helyett művészeti ismeret bevezetését, s e tárgynak, valamint a testnevelésnek a kötelezően választható órakeretben való tanítását.
15. pont. A 8 főben meghatározott legkisebb csoportlétszám ne legyen érvényes a kísérletre.

2. *Kérjük az óraterv megváltoztatásához az engedélyt.*

3. *Kérjük a gimnáziumi Rendtartásnak a fakultációra vonatkozó pontjai alóli mentesítést.*

Az iskola megújításának
mai útjai IV.
Szerk.: Mihály Ottó
és Habermann M. Gusztáv
(Budapest, 1987)
pp. 83–130.

A TEVÉKENYSÉGEK STRUKTÚRÁJA TÉRBEN ÉS IDŐBEN

GYŐRI PÉTER

Az itt következő írás az OPI Iskolakutatási és -fejlesztési Központjában folyó, a pécsi Apáczai Csere János Nevelési Központba járó gyerekekre és szüleikre irányuló, nagyobb méretű empirikus kutatás egy kisebb szeletét dolgozza fel meghatározott szempontok alapján.* A kutatás egészének egyik fontos célja a nevelési központtal (a továbbiakban: NK) gyerekeik révén kapcsolatba kerülő családok nevelési szokásainak, a tágabb szocializációs folyamat családi „metszetének" a megismerése, leírása és elemzése.

E kutatás kereteibe e családok tevékenységrendszerének, tágabban értelmezett életmódjának, szokásainak a széles körű megismerése nem fért volna bele, egy-két olyan életmód-elem esetében azonban, amelyekről feltételeztük, hogy a szűkebb szocializációs, gyermeknevelési folyamattal esetleg értelmesen kapcsolatba hozhatók, s megismerésük gazdagíthatja a NK-ot használó lakossági csoportról meglevő ismereteinket, mégis „kivételt tettünk", s néhány ezekre irányuló kérdést az 1984-ben felvett „A családok gyermeknevelési szokásairól" c. kérdőívbe beépítettük. Írásunk e néhány „részletkérdés" feldolgozását tartalmazza.

Míg a kutatás többi része a családok nevelési szokásait a megkérdezettek (szülők) vallott értékei, értékstruktúrája *és* általános tevékenységstruktúrája segítségével kísérli meg leírni, megragadni, addig mi a kiválasztott egy-két életmód-elem megközelítését kizárólagosan *a mindennapi tevékenységek rendszerén keresztül kíséreljük meg.* E mindennapi tevékenységek *mikro térbeli és időbeni szerveződési módját vizsgáljuk* meghatározott népesség körében.

---

* A kutatás céljairól, eszközeiről, eddigi eredményeiről lásd bővebben *Matern Éva:* A Pécsi Nevelési Központ szociális környezetének néhány jellemzője. (In: Az iskola megújításának mai útjai I., szerk.: Mihály O. és Habermann M. G., OPI, 1983.); *Matern Éva:* A pécsi Apáczai Csere János Nevelési Központba járó gyerekek családi hátterének néhány társadalmi-demográfiai jellemzője. (Neveléselmélet és Iskolakutatás, 1984. III. évf. 4. sz.) *Matern Éva:* Hogyan látják a szülők gyermekeiket? (In: Az iskola megújításának mai útjai II., szerk.: Mihály O. és Habermann M. G., OPI, 1984.); *Matern Éva:* Egy módszertani kísérlet a szülők gyermeknevelési szokásainak vizsgálatára. (Szakdolgozat, 1985.)

1. A mindennapi tevékenységek lakáson belüli szerveződése

Vizsgálatunk első kérdéscsoportja a családok által lakott lakások használati módjának a sajátosságaira irányult. Általában arra voltunk kíváncsiak, hogy az általunk megkérdezettek hogyan használják lakásukat. Ezen belül mennyire „variábilis", különböző, illetve mennyire uniformizált a lakáshasználat? Milyen tevékenységek szeparálódására ad módot e lakástípus, illetve milyen jellemző tevékenységszeparációk mutathatók ki? A szülő-gyerek tevékenységek lakáson belüli elkülönülésének milyen mintái írhatók le? E lakáson belüli térbeli szerveződés hogyan kapcsolódik a lakás szobaszámához, a gyerekszámhoz, esetleg a szülők munkamegosztásbeli, iskolai végzettség szerinti státuszához?

Vizsgálatunk során mindvégig kíváncsiak voltunk arra, hogy a Ivov-kertvárosi lakótelepen létesült NK-tal kapcsolatba került családok mennyiben tekinthetők egy sajátos (szűkebben: életmódjukat tekintve sajátos) népességcsoport tagjainak, speciálisan „lakótelepieknek", illetve ez a „lakótelepiség" mennyiben jelent uniformizáltságot, homogenitást a mindennapi lakóhelyi tevékenységek szerveződésének szintjén.* A feldolgozás során tehát e népességcsoport egészének a jellemzőit helyeztük az előtérbe, az ezen belüli alcsoportok különbözőségére ott hívjuk fel a figyelmet, ahol e különbségek valóban megosztják a vizsgált népességcsoportot.

*

A megkérdezett családok (a továbbiakban: a lakótelepen élők)** 70%-a az 1978–81 közötti négy év során költözött be jelenlegi lakótelepi lakásába – az új lakások elkészülési ütemének megfelelően. Beköltözéskor az apák 2/3-a 27–36 éves, az anyák 70%-a 25–33 éves volt. Ha azt tekintjük, hogy e négy év során lakótelepi lakásba beköltöző, életkor szerint jól meghatározható csoportba tartozó népesség tagjai életük (s ezen belül lakásútjuk) mely periódusában tartanak, akkor világosan láthatóvá válik, hogy e lakótelep egy ilyen szempontból rendkívül homogén lakossági szegmentum „gyűjtőhelye". Beköltözéskor a családok 95%-a már gyerekes család volt, s 82%-uknál nem nőtt tovább (a megkérdezés időpontjáig) a beköltözéskori gyerekszám. Az apák 73%-a, az anyák 75%-a Pécs egyéb területén élt előzőleg (10%-uk lakótelepen belüli cserével jutott jelenlegi lakásához), a családok felében a jelenlegi lakás életük első saját lakása (korábban szülőknél, albérletben vagy munkásszállón laktak). 90%-uk kezdte házasságát nem saját tulajdonú vagy főbérleti lakásban (80%-uk még az első gyermek megszületése után is éveket töltött nem saját lakásban családostul). Jelenleg 56%-uk tulajdonosként, 38%-uk főbérlőként él lakásában. Az apák 47%-a szakmunkás (73%-a fizikai), az anyák 43%-a egyéb szellemi (41%-uk pedig fizikai).

A jelenlegi lakáson belüli tevékenységszerveződés módját közelebbről meghatározhatja feltételezésünk szerint e családok nagysága (a szülőkkel élő gyerekek száma) egyfelől, s a használt lakás szobaszáma másfelől. E „külső" feltételek heterogenitása-homogenitása, uniformizáltsága szűkítheti, illetve tágíthatja a lakótelepi népesség egésze lakáson belüli tevékenységszerveződési mintáinak lehetőségeit, a lehetőségek skáláját.

A vizsgált családok *jellegzetesen (túl) reprezentálják a kétgyerekes családmodellt.* Mintegy 2/3-ukban (65%-ukban) két gyerek él, a többi család jobbára egygyermekes (20%), kisebb részük három vagy többgyermekes (12,5% 3 gyerekes, 2,6% ennél több). A vizsgált családok tehát a gyerekszám szerint is egy jellegzetes belső eloszlású népességcsoportot képeznek. Ehhez a lakótelepi lakások kiutalási szempontjainak és a demográfiai szokásoknak a hatása mellett a mintakiválasztás szempontjai is hozzájárulnak, amely kizárta például a gyermektelen családokat a vizsgálat köréből: a gyermektelen családok a Ivov-kertvárosi lakótelepen élő családok 17%-át alkotják, a gyerekes családok 47%-a kétgyerekes az egész lakótelepen.

A vizsgált családok közel 2/3-a (62%) kettő, illetve kettő és fél szobás lakásban lakik. E „közepes standard" mellett viszonylag számottevő a 3 szobás lakásban lakók aránya (21%), sokkal szűkebb a 1,5 szobás lakásban lakók részaránya (12%), s nagyobb lakásról csupán a válaszadók 2,6%-a (9 család) számolt be. Vizsgálatunk során azonban a szobák-félszobák számánál nagyobb jelentőséget kap a lakás lakóhelyiségeinek a száma. Ilyen szempontból – felefele arányban – *lényegében kétféle lakáscsoportot találhatunk e körben: két lakóhelyiséges* (1,5–2 szobás) *lakást* (49%) *és három lakóhelyiséges* (2,5–3 szobás) *lakást* (46%).

---

* Tekintve, hogy más terület népességéről összehasonlító adataink nincsenek, ezért a vizsgált jelenségeket csak önmagukban tudjuk értelmezni.

** Az egyszerűség kedvéért használjuk ezt a kifejezést, tudva, hogy a reprezentatívnak tekinthető mintaválasztás alapsokasága nem a lakótelepi népesség egésze volt, hanem ezen belül azok a családok, ahol a gyerek(ek) a NK valamelyik intézményébe jár(nak).

A lakás szobaszáma és a gyerekek száma között szoros, egyirányú tendenciát mutató kapcsolat van (lásd az *1. táblázatot*): a nagyobb lakásokban nagyobb a többgyermekesek aránya, mint a kisebb lakásokban és fordítva. Vizsgálatunk szempontjából figyelemre méltó, hogy a megfigyelt népességcsoport egészének 1/4-e (26%-a) a kétszobás lakásban lakó kétgyermekesek közé tartozik, 1/3-a a két lakóhelyiséggel rendelkező kétgyerekesek, másik 1/3-a a három lakóhelyiséggel rendelkező kétgyerekesek csoportjába tartozik. Igy a lakásokon, családokon belüli helyiséghasználat vizsgálatakor jellegzetesen azonos, illetve némileg eltérő „külső adottságokkal" rendelkező nagyobb alcsoportok tevékenység-szerkezetét hasonlíthatjuk össze egymással.

*

A tevékenységek közül az első, amelyet kiemeltünk: *az alvás.*

Az alvással kapcsolatban tulajdonképpen három kérdésre szerettünk volna választ kapni: (1) a vizsgált népességen belül mennyire lelhető fel a szülők-gyerek(ek) egy helyiségben alvásának a kényszere/szokása; (2) van-e, s mitől függően a lakásokban olyan helyiség, ahol senki sem alszik,vagyis kötöttségek nélkül nappaliként, társalgóként, esetleg dolgozószobaként használható; hogyan szerveződnek a lakáson belüli tevékenységek akkor, ha van ilyen szoba, s akkor, ha nincs ilyen szoba; (3) az előző kérdéssel összekapcsolódóan: a család mely tagjai és mire használ(hat)ják a különböző családtagok „hálószobáját".

Szülők és gyerekek együttalvása (egy helyiségben alvása) a vizsgált népességnek csak egy töredékében fordul elő (8%, 29 család). Az ilyen helyiségekben folytatott tevékenységek szerkezetéből is látni fogjuk, hogy ez nagyobbrészt a szűkösség, a helyiséghiány következménye, kisebb részt a szokások, az aktuális élethelyzet megnyilvánulása (pl.: egész kicsi gyerekek szüleivel együttalvása). Ezt jelzi, hogy a 9, háromnál több gyerekes családból 3-nál találkozunk szülők és gyerekek együttalvásával, a többi családnál csak 7—8%-ban fordul ez elő.

A lakások közel 1/4-ében találunk olyan lakószobát, ahol senki sem alszik. Egyértelműen megállapítható, hogy *az általunk vizsgált lakótelepi gyerekes családok körében csak akkor van lehetőség ilyen ún. nappali szoba kialakítására, ha a lakásnak legalább három lakóhelyisége van.* A 1,5—2 szobás lakások egyikében sincs nappali szoba (hiszen itt az egyik szobát a szülők, a másikat a gyerekek kapják — olyan helyiséghasználattal nem találkoztunk, hogy az egész család egy szobába „tömörül", csakhogy nappali,

„tiszta" szoba is legyen). A 2,5—3 szobás lakások 52—41%-ában alakítottak ki a családok nappali szobát — itt már találkozhatunk azzal a jelenséggel, hogy egyrészt a kétgyerekes családok egy része számára lehetőség nyílik a szülői és gyerekhálón kívül egy nappali szoba kialakítására is (28%-uk esetében, a kétgyerekesek 48%-a lakik 2,5—3 szobás lakásban), másrészt a háromgyerekes családok egy részében inkább mind a három gyereket egy szobába „tömörítik" a nappali kialakítása érdekében (23%-uknál van nappali helyiség, 66%-uk lakik 2,5—3 szobás lakásban). (Lásd a *2/a, 2/b táblázatot.*)

Szűkebben: a gyerekek alvását tekintve azt látjuk, hogy *a kétszobás lakások* (melyeknek 70%-ában kétgyerekes családok laknak) *„természetesen" semmilyen „variabilitásra" nem adnak módot:* ha egy gyerek van, akkor övé az egyik szoba, ha kettő vagy több gyerek van, akkor — függetlenül attól, hogy a gyerekek egyneműek, vagy különneműek — egy szobában alszanak, nemük vagy életkoruk szerinti szeparálódásra nincs lehetőség. (Legfeljebb az egyik gyerek a szülőkkel alszik, de ez ritkán előforduló kényszermegoldás.) (A kétszobás lakások 31%-ában alszanak különnemű gyerekek együtt, lásd a *3/a táblázatot.*) A gyerekek ilyen szeparálódására is a *három lakóhelyiséges lakásokban kezd megnyílni a lehetőség:* ezt mutatja, hogy a 2,5 szobás lakások 35%-ában találhatunk csak egyedül alvó gyereket, vagyis olyan egy- vagy kétgyerekes családot, ahol nincs mással együttalvó gyerek (az illyen lakások 10%-ában él egygyerekes család), s a 2,5—3 szobás lakások 44—49%-ában alakították ki úgy az „alvási rendet", hogy legalább az egyik gyerek (ha neme vagy kora indokolta) egyedül, külön szobában alhasson. A különnemű gyerekek együttalvása ezekben a lakásokban 10—15%-kal alacsonyabb arányú, mint a kétszobás lakásokban. (Lásd a *3/b táblázatot.*)

Ily módon a lakott lakótelepi lakások szobaszáma jellemzően *eltérő helyzetbe hozza a gyerekes családok egyes csoportjait:* az egygyerekes családokban a gyerek szinte kivétel nélkül egyedül alhat; a kétgyerekes családok 20%-ában van arra lehetőség, hogy egyedül alhasson gyerek, a többi kétgyerekes családban a gyerekek egy szobában alszanak, függetlenül attól, hogy azonos, különneműek; a háromgyerekes családokban pedig a leggyakoribb, hogy az azonos nemű gyerekek egy szobában alszanak, a harmadik pedig egyedül (43%, a háromgyerekesek 86%-a lakik kettőnél több lakóhelyiséges lakásban); ezzel együtt a háromgyerekes családoknak is mintegy 1/4-ében találkozhatunk különnemű gyerekek együttalvásával (vagy mert kétszobás lakásban laknak, vagy mert betömörítik a gyerekeket egy szobába, vagy mert adott esetben a szeparálódás fontosabb szempontja a gyerekek életkora volt). Ez utóbbi szempontot tükrözi, hogy ha a családban élő gyerekek

egymástól távoleső korcsoportokba tartoznak, akkor 40% fölé emelkedik az egyedül is alvó gyerekek aránya, szemben az átlagos 20%-kal.

Később még visszatérünk arra a kérdésre, hogy milyen jellegzetes tevékenységegyüttesek szerveződnek azon lakóhelyiségekben, ahol a szülők alszanak, azokban, ahol a gyerekek, illetve azokban, ahol szülők-gyerekek együttalszanak, vagy ahol senki sem alszik. Most azonban maradjunk még az egyes tevékenységeknél, annál a kérdésnél, hogy az egyes vizsgált szülői és gyerektevékenységek a lakásoknak jellemzően mely helyiségeiben zajlanak.

Annak vizsgálata során, hogy külön-külön az egyes tevékenységek a különböző családokban a lakás mely helyiségeiben zajlanak, a helyiségeket alapfunkciójuk szerint lényegében három tényező mentén különböztettük meg egymástól. A helyiségek közül külön kezeltük a konyhát mint a lakóhelyiségektől alapvetően eltérő funkciójú egységet (a vizsgált lakótelepi népességcsoportban nem fordul elő, hogy a konyhát alvásra is használnák); a lakószobákon belül alapfunkció-kijelölő tényezőként kezeltük, hogy alszik-e, s ki alszik a szobában; és szintén funkciójelölő szerepet tulajdonítottunk annak a tényezőnek, hogy az adott helyiségben folyik-e tévézés vagy sem. Ebben a megközelítésben az alvás jelöli ki az egyes családtagok hálószobáját (illetve „saját" szobáját), a szülői és gyerekszobát, a tévézés pedig a nappalitársalgó szobát. Természetesen a különböző alapfunkciójú helyiségek adott esetben „összecsúszhatnak", amikor nincs lehetőség az alapfunkciók szeparálására — ennek megragadása vizsgálatunk egyik célja.

A *tévézés* annál is inkább megfelelő tényezője lehet a helyiségek megkülönböztetésének, mert a vizsgálatba bevont családok mindegyike rendelkezik legalább egy tv-készülékkel, a családtagok rendszeresen néznek tévét. A tévénézési szokások bizonyos változását jelzi, hogy bár a nagy többség (81%) ma is egy tv-készülékkel rendelkezik, s így egy helyiségben nézi a tv-t, a családok 1/5-ében már megjelent a külön tévézés. E szokás kialakulása nem annyira az anyagi gyarapodás, lehetőségek közvetlen függvénye e népesség körében, mint inkább a kialakított életmód, kultúra egyik megjelenési módja. Ezt mutatja, hogy a külön tévézés legnagyobb arányban a 8 általános végzettségű apák családjaiban található, 25%-uknál.

A külön tévézés elterjedése jellegzetesen kétarcú folyamat: pozitívnak tekinthető, hogy a család különböző érdeklődésű, időbeosztású tagjai egymás közvetlen zavarása nélkül nézhetnek tv-t, negatív oldala viszont, hogy a család már e passzívan-közös tevékenység okán sem feltétlenül gyűlik össze egy időben, egy helyen, a tévé-nézés-determinálta háttérkommunikáció

fonala is elszakadhat. (Erre utal, hogy a külön tévézők egyik fele még a többi családtaggal együtt is néz tv-t, másik fele már csak elkülönülten.)

A következőkben a vizsgált tevékenységek közül a tanulás, az olvasás, zenehallgatás és a játék lakáson belüli szerveződését hasonlítjuk össze — részben e szerveződés „objektív hátterére" (szobaszám, gyerekszám stb.) is utalva, de elsősorban a népességen belüli különböző társadalmi csoportok tevékenységszerveződése eltéréseinek a feltárása szándékával.*

*

Önálló tanulásra, mely ideális esetben feltételezi, hogy a gyerek a maga külön szobájában egyedül, illetve testvére(i)vel tanulhat, anélkül, hogy pl. szülei zenehallgatása, tévézése őt zavarhatná, nos ilyen önálló tanulásra a családok 74%-ában van lehetőség. A többi családban a gyerekek a konyhában vagy olyan szobában (is) tanulnak, ahol a szülő alszik és/vagy tévézés van. A többiektől jelentősen eltér azon kevés gyerek helyzete, akiknél a szülők-gyerekek különalvása sincs megoldva: az ilyen családoknak csak 27%-ában van mód külön szobában folytatott önálló tanulásra, e családok 73%-ában a gyerekek a konyhában, a szülői háló/tv-szobában (is) tanulnak.

Az apa iskolai végzettsége szerinti különböző alcsoportokban a gyerekek önálló tanulásának a lakáson belüli helye lényegében nem tér el egymástól. Az egyes alcsoportokban is a családok több mint 3/4 részében az önálló tanulás a gyerekszobában folyik. Ez nemcsak azt jelenti, hogy lehetőség van e tevékenység elkülönült végzésére, hanem azt is, hogy általában a gyerekek önálló tanulásának nem esetleges, változó, hanem jól meghatározott, szeparált helye van a lakásokon belül. (Lásd a *4/a táblázatot.*)

*

* A népességen belüli csoportokat itt az apa legmagasabb iskolai végzettsége alapján jelöljük ki, egyrészt mert nem volt célunk egy komplex — de nehezen áttekinthető — társadalmi státisz-változó bevezetése, másrészt: mert a különböző társadalmi struktúravizsgálatok e változó érvényességét támasztják alá.

A *szülővel közös tanulás, leckekikérdezés* lakáson belüli helyére később még kitérünk (arra, hogy ez is a gyerekszobához kötődik-e, a szülő „megy be" a gyerekszobába, hogy foglalkozzon a gyerekkel, vagy a gyerek „jön ki" a szülői szobába...), itt csak azt említjük meg, hogy a családok túlnyomó részében a szülők közreműködnek a gyermek tanulásában, de a nem szakképzett (maximum 8 általánost végzett) családfős családok ilyen szempontból „leszakadtak" a többi alcsoporttól.

A kérdőív különböző pontjain, részben eltérő módon feltett kérdésekre adott válaszokat egymással szembesítve megállapítható, hogy e tevékenység a családok egy jelentős részében kifejezetten az anya feladata, sőt a családok 1/3-ában az anya rendszeres, mindennapi tevékenységei közé tartozik (ezzel szemben az apáknak csak 9%-a vesz részt valamilyen formában minden nap a gyerek tanulásában, s az apák 37%-a soha nem tanul együtt a gyermekével). Nem elhanyagolható tény azonban, hogy az apák több mint 1/3-a a napi gyakoriságnál ritkábban, de részt vesz ebben a tevékenységben, többnyire az anyával felváltva, vagy egy időben, közösen.

*

Az *olvasás* — mely adott esetben nem közvetlen tanulás, hanem újság-, könyvolvasás — oldottabb, kötetlenebb tevékenység, ugyanakkor jellegzetesen egyéni, „magányos", bizonyos fokú elmélyülést, szeparációt igényelhet. Olvasni azonban nem mindenki olvas. A szakképzetlen családfővel rendelkező családok 11%-ában nincs semmiféle szülői olvasás jelölve (a többi családnál 5—6% ez az arány), s összesen 16%-uknál nincs se szülői, se gyerek-olvasás jelölve (a többi csoportban 6—7% ez).

A gyerekek a családok többségében csak saját szobájukban (a „gyerekszobában") olvasnak (64%), ez összhangban van a tevékenység individuális jellegével. Ugyanakkor az önálló tanuláshoz képest nagyobb azon családok aránya, ahol a gyerekek a gyerekszobán kívül a tv-szobában vagy a konyhában *is* olvasnak (18% és 4%): e tevékenységnek tehát valóban nemcsak tartalma, de formája, lakáson belüli helye is viszonylag kötetlenebb.

A nem-olvasáson kívül az egyes alcsoportokat összehasonlítva két említésre méltó tendenciát találhatunk: az egyik, hogy a kvalifikáltabb családfőjű családokban kötetlenebb a gyerek-olvasás közbeni helyiséghasználat, a gyerek(ek) kijön(nek) a gyerekszobából a tv-szobába, konyhába *is* olvasni, kevésbé szigorúan szeparált e gyerektevékenység, s megfigyelhető, hogy a körülmények gyökeres megváltozása okán teljesen elveszett az a „tradíció",

hogy a gyerek az anya mellett, a meleg konyhában olvasgat, ezzel szemben a konyhában (is) olvasás a legkvalifikáltabb családfőjű családokban kap nagyobb teret; a másik tendencia, hogy az apával nem rendelkező családokban (ahol az anya egyedül neveli gyermeke(i)t), jellegzetesen sokkal kevésbé kötődik a gyerek-olvasás csak a gyerekszobához, a gyerekek kijönnek a közös helyiségbe, a tv-szobába is olvasni (az önálló tanulásnál is ugyanezzel a tendenciával találkozhattunk). (Lásd a *4/b táblázatot.*)

*

Zenehallgatással — mely lehet rádió, magnó, lemezjátszó hallgatása — szinte kivétel nélkül minden családban találkozhatunk. E tevékenység helyét azonban nemcsak a családi szokások befolyásolhatják, hanem az a tény is, hogy egyáltalán mennyire van felszerelve a család ilyen készülékekkel, illetve a családon belül a gyerek(ek) rendelkeznek-e önállóan rádióval, lemezjátszóval és/vagy magnóval. Ugyanakkor a zenehallgatás többnyire „hangos tevékenység", s így kollektívan is gyakorolható, illetve ellenkező esetben a családtagok esetleg közvetlenül is zavarhatják egymást a zenehallgatás során.

A vizsgált családok közel felében van rá mód és lehetőség, hogy a gyerek(ek) a saját szobájukban hallgassanak zenét, a családok másik felében azonban csak a tv/szülői szobában hallgatnak zenét a gyerekek. Vagyis a zenehallgatás amellett, hogy készülékhez kötött, a lakáson belüli térben családonként szabadabban szerveződő, a népesség egészében nem egyöntetűen szeparált tevékenység. E szerveződés egyik sajátosságát mutatja, hogy a kvalifikáltabb családfőjű családokban a leggyakoribb a gyerekek gyerekszobában és más helyiségben is folyó — változó, szabadabb helyiséghasználatú — zenehallgatása, míg a kvalifikálatlan családfőjű családokban a többi csoportbeli családokhoz képest két-háromszor gyakoribb, hogy a gyerekek *csak* a gyerekszobában, szeparáltan hallgat(hat)nak zenét (erre ugyanakkor módjuk is van). (Lásd a *4/a táblázatot.*)

A szeparált zenehallgatás lehetőségének szigorú korlátját jelenti, hogy egyáltalán van-e külön szülői és gyerekszoba, illetve megkönnyíti e lehetőséget, ha a szülői és gyerekhálón kívül van ún. nappali, társalgó szoba is. Ahol szülők-gyerekek aludni is egy szobában alszanak, ott a családok 1/5-ében semmilyen gyerek-zenehallgatás nincs megemlítve (holott a vizsgált népességben csak 5% az ilyen családok aránya), ugyanakkor ahol nappali szoba is van, ott fennmarad a zenehallgatás több helyiséget átfogó jellege, a gyerek-zenehallgatás ekkor sem kötődik jobban csak a nappalihoz.

*

Végül külön tevékenységcsoportonként vizsgáljuk meg, hogy a *gyerekek játéka* a vizsgált lakótelepi családokban a lakások mely helyiségeire terjed ki: külön kezelve, s egymással összehasonlítva az ún. magányos (egyedül folyó) játékot, a testvérekkel közös játékot, a barátokkal, illetve a szülőkkel folyó játékot.

Mind a négy játéktípusról elmondható, hogy a családok döntő többségében (több mint 90%-ában) megtaláljuk e játékmódokat*, bár egyes tényezők az előfordulás gyakoriságát némileg befolyásolják. Ilyen a szülők iskolai végzettsége: *az alacsonyabb iskolai végzettséggel párhuzamosan nő annak a valószínűsége, hogy semmilyen magányos gyerekjátékot nem említenek a válaszolók,* illetve semmilyen (vagy nem minden gyerekre kiterjedő) szülői közös jöték nem zajlik a családban. A családban élő testvérek számának, illetve életkor-különbségének sajátos hatását tükrözi, hogy míg a kétgyermekes családoknak csak 10%-ában fordul elő, hogy van olyan gyerek, akinél nincs testvérrel közös játék jelölve, addig a háromgyerekes családoknak már 14%-a ilyen, s a néhány 4 gyerekes családnak pedig már 34%-a.

Közelebbről tekintve az egyes, különböző játékcsoportok lakásokon belüli térbeli helyét, azt látjuk, hogy a magányos játék és a barátokkal folyó közös játék kötődik a legszorosabban és legegyértelműbben a gyerekszobához. A családok több mint 2/3-ában csak a gyerekszobában folyik a magányos játék (az apanélküli családok itt is eltérően viselkednek a többiekhez képest, ott ez az arány csak 55%) és a barátokkal való játék is. Ezekben a családokban tehát *nemcsak lehetőség van a gyerekjáték közbeni szeparálódásra, hanem szokás is, hogy a gyerekek a gyerekszobán kívül a lakás semelyik más helyiségét nem használják saját játékuk során.* E családokban a magányos játék mellett a saját barátokkal folyó játék is a gyerekek „magánügye", melynek a gyerekszobában a helye.

Különösen jól érzékelhető ez, ha a barátokkal és a testvérekkel folyó játék térbeli szerveződését hasonlítjuk össze egymással. A testvérekkel közös játék sokkal kevésbé „szorul be" a gyerekszobába, e tevékenység szabadabban kiterjeszkedik a lakás többi (másik) lakóhelyisége(i)re is, a testvérek játéka a térhasználatot tekintve „összcsaládibb" tevékenység (lásd az *5. táblázatot*). (Különösen jól látható e különbség azon családok körében,

* A testvérekkel való játéknál csak az egynél több gyerekes családokat tekintve.

ahol valóban egyértelmű lehetőség van a tevékenységek szeparált és közös szerveződésére is, ahol van szülői és gyerekháló is.)

A szülővel folyó játék lakáson belüli helye jellegzetesen eltér az előzőekétől. E játékmód során teljesen háttérbe szorul a gyerekszoba kizárólagos használata, s előtérbe kerül a szülői/tv-szoba *és* a gyerekszoba váltakozó, illetve a szülői/tv-szoba kizárólagos használata. Vagyis a családi, szülői közös játék során inkább a gyerek „jön ki" a szülői (közös) szobába, mintsem a szülő „megy be" a gyerekbirodalomba. Ez egyszerre jelenti azt, hogy *„a gyerekszoba a gyerekeké", míg „a szülői szoba közös", és azt, hogy a közös szülő-gyerek játék során inkább a gyereknek kell alkalmazkodnia a szülői/közös szoba adta környezethez, mintsem a szülőknek a gyerekszoba biztosította körülményekhez.*

Végül még egy, véleményünk szerint nem elhanyagolható összefüggésre hívnánk fel a figyelmet, nevezetesen arra, hogy mind az individuális jellegű magányos játék, mind a barátokkal folyó közös játék lakásokon belüli térbeli szerveződésekor előtűnik az ún. félszobák nem megfelelő, diszfunkcionális jellege. Mind a másfél, mind a 2,5 szobás lakásokban a kettő, illetve háromszobás lakásokon belülihez képest kisebb szerepe van a gyerekszoba kizárólagos használatának, s nagyobb a szülői/tv-szobának: ez szerintünk azt mutatja, hogy *a félszobák kevésbé, illetve nem teszik lehetővé a gyerek szeparálódását egy igen fontos tevékenységcsoportjuk, játékuk során.* (Lásd *6. táblázatot.*)

*

Az eddigiekben egy-egy általunk kiemelt, vizsgált tevékenység lakásokon belüli helyét, helyiségek közötti sajátos szerveződési módját, illetve ennek összefüggéseit próbáltuk ismertetni. A következőkben egy ettől eltérő szempont szerinti feldolgozás néhány eredményét kíséreljük meg röviden összefoglalni. Megpróbáltunk — az információk sajátos átrendezése segítségével — arra a kérdésre választ kapni, hogy a vizsgált lakótelepi lakások egyes jellegzetes alapfunkcióval bíró helyiségeiben milyen tevékenységek folynak, az egyes helyiségtípusokban milyen jellegzetes tevékenységkombinációk jönnek létre, a lakók milyen jellegű és hány fajta tevékenység során használják e helyiségeket, s a különböző használati mód milyen egyéb tényezőkkel hozható összefüggésbe. E vizsgálat-kísérlet során „elvonatkoztattunk" az egyes lakásoktól, s a lakások helyiségeit sajátos alapfunkciók szerinti önálló csoportokba soroltuk. Vagyis a következőkben a vizsgált alapsokaság nem a 351 lakás, család, hanem az ezekben levő összesen 1209 db helyiség.

E helyiségek közel 1/3-át alkotják a konyhák (minden lakásban egy darab), közel 1/3-át azok a lakószobák, ahol csak szülő alszik, másik 1/3-át azok a szobák, félszobák, ahol csak gyerek(ek) alszik, 3%-át ahol gyerek és szülő is, 8%-át, ahol senki sem alszik. *

A jelenség természetének s várakozásunknak megfelelően a különböző alapfunkciójú helyiségekben a szülői és gyerektevékenységek eltérő módon szerveződnek: a szülői szobákban a szülők tevékenységei, a gyerekszobákban a gyerekek tevékenységei vannak túlsúlyban.** Ott, ahol a szülők és a gyerek(ek) egy szobában alszanak, ugyanolyan arányban találunk szülői mint gyerek-tevékenységeket — jellemzően nagy „tevékenység-sűrűséggel", vagyis zsúfoltsággal. A nappali helyiségben pedig (ahol senki sem alszik) szintén a szülői/közös tevékenységek dominálnak.

A továbbiakban egy-két jellemzőnek ítélt sajátosságról szólunk röviden (a közölt összefoglaló táblázatokból több általános tendencia is kiolvasható, lásd a *7., 8., 9., 10. táblázatot*).

Az egyik ilyen — ha utána gondolunk, teljesen természetes — jelenség, hogy csak a három lakóhelyiséges (2,5—3 szobás) lakásokban alakítható ki „klasszikus" *szülői hálószoba,* vagyis olyan háló helyiség, ahol a szülők alszanak, illetve esetenként olvasnak, de a családi közös tevékenységek (tévézés, játék stb.) nem itt folynak (a 2,5—3 szobás lakásokban a szülői hálószobák 1/5-e ilyen — a kisebb lakásokban ilyen háló nincs).

A szülői hálószobák közös, de a gyerekek által önállóan csak korlátozott módon használható jellegét húzza alá az, hogy gyerek önálló tanulása e szobák 90%-ában, gyerekjáték e szobák 2/3-ában egyáltalán nem folyik, viszont gyakori, hogy a gyerekek itt tévéznek, hallgatnak zenét, és itt játszanak, beszélgetnek a szülőkkel. A nagyobb (2,5—3 szobás) lakásokban azonban a szülői hálószobák 1/3-ában semmiféle gyerek-tevékenység nem található, ilyen elkülönülésre a kisebb lakásokban nincs mód. Természetesen a gyerekek száma is befolyásolja az ilyen elkülönülés/elkülönítés lehetőségét:

---

* A helyiségek csoportosításánál itt is az alvást tekintettük helyiségmegjelölő alaptényezőnek.

** A szülői tevékenységek közé soroltuk a tévézést, olvasást, zenehallgatást, a szülői részvétellel folyó tanulást, beszélgetést, játékot, valamint a szülő otthon végzett (nem háztartási) munkáját. A gyerekek tevékenységei: tévézés, önálló tanulás, olvasás, zenehallgatás, valamint a különböző játékmódok.

az egygyerekes családokban a szülői hálók 2/3-át a gyerek csak tévénézésre és/vagy olvasásra, zenehallgatásra használja, a háromgyerekes családok 2/3-ában más gyerek-tevékenységre is.

Az előzőkhöz hasonlóan a szobaszám növekedésével párhuzamosan „tisztul" a gyerekszobák gyerek-funkciókat ellátó, s a szülői/közös tevékenységektől mentes jellege. Azonban itt is kitűnik, hogy a félszobák (melyek többnyire gyerekszobák) csak korlátozottan tudják befogadni a főbb gyerektevékenységeket, s a szülőkkel folyó közös tevékenységekhez (szülővel tanulás, játék) végképp nem biztosítanak megfelelő lehetőségeket.

A kétszobás lakások gyerekes családoknak történő kiutalásának visszásságára utal, hogy a *szülői/gyerek közös hálóhelyiségek* fele ilyen lakásokban található (az összes lakásnak 37%-a kétszobás) — ezeket a lakásokat már „kinőtték" a bentélők. E helyiségek zsúfoltságáról már szóltunk.

Ezzel szemben olyan lakóhelyiség, *ahol senki sem alszik* csak a 2,5—3 szobás lakásokban alakítható ki. Önálló dolgozó szobát (ahol nincs tévézés, játék stb.) azonban még az ilyen nagyobb lakásokban is csak elvétve találhatunk. Figyelemre méltó, hogy a nappali szobák közel felében tévézés sem folyik, inkább olvasásra, zenehallgatásra, illetve beszélgetésre, közös játékra használják, vagyis egy külön lakóhelyiséget alakítanak ki a kollektív, családi szórakozási tevékenységek számára, melyek nem olyan mindennaposak, mint a tévénézés. Ez talán egy újfajta (használt) „tiszta szoba" kialakítására való törekvést jelezhet a nagyobb lakótelepi lakásokban lakók körében.

Önálló gyerek-tevékenységek a nappali szobákban nemigen folynak, sőt e szobákat a gyerekek kevésbé használják, mint azokat, amelyekben a szülők alszanak. A „gyerekbirodalom" e lakásokban is marad a gyerek-hálószoba.

Végül a konyhák használatáról általában elmondható, hogy az általunk itt vizsgált tevékenységekre a családok a konyhát csak nagyon kis mértékben használják, leginkább még gyerek-szülő közös tanulásra, leckekikérdezésre, illetve családi beszélgetésre. Minél több gyerek él a családban, annál gyakrabban fordul elő, hogy a szülő (anya) a konyhában tanul az egyik gyerekkel (az egygyerekesek 17%-a, a kétgyerekesek 29%-a, a háromgyerekeseknek már 36%-a tanul a konyhában *is*), az alacsonyabb iskolai végzettségű többgyerekes családokban némileg több szülői és gyerek-tevékenység zajlik a konyhában — csak a gyerek konyhában olvasása esetében eltérő a helyzet, melynek gyakorisága a szülők iskolázottságával párhuzamosan nő.

*

Összefoglalva az eddigieket, a vizsgált családok mikro-térbeli, lakáson belüli mindennapi tevékenységszerveződéséről elmondhatjuk, hogy e szerveződés külső feltételei e népességcsoportnál rendkívül uniformizáltak (2/3-uk 2–2,5 szobás panellakásban lakó, 2 gyerekes, fiatal-középkorú család). Ez a tény eleve nagyon szűkre szabja a lakásokon belüli tevékenységszerkezetek eltérő mintáinak lehetőségeit. A családokon belüli közös életforma-sajátosságként említhető, hogy a gyerekeknek van elkülönült, főbb tevékenységeiknek szeparált tért biztosító gyerekszobájuk, s ugyanakkor a szülők nem rendelkeznek ilyen szeparált térrel, a szülői háló, dolgozó, társalgó, nappali stb. helyiség többnyire egy és ugyanaz. (Még a „modern tiszta szobával" rendelkező lakásokban is a tevékenységek inkább a szülői hálóban, a tv körül sűrűsödnek.)

A családokon belüli szülő-gyerek viszonyokat tükrözi, hogy a közös, szülői helyiségekben a sajátosan gyerek-tevékenységek nemigen kapnak helyet, a szülő-gyerek közös tevékenységek viszont elsősorban e helyiségekben, s nem a „gyerekbirodalomban" zajlanak.

2. A mindennapi tevékenységek időbeli szerveződése

Az eddigiekben a vizsgált családok mindennapi tevékenységeinek lakásokon belüli térbeli szerveződése sajátosságait próbáltuk leírni abból a szempontból, hogy e lakótelepi családoknak általában, illetve (szobaszám, gyerekszám, esetenként iskolai végzettség szerinti) alcsoportjainak speciálisan mennyire van módjuk, lehetőségük és készségük lakáson belüli eltérő (vagy éppen uniformizált) tevékenységszervezésre, miképp tükröződik vissza a tevékenységek térbeli elosztásán a családokon belüli szülő-gyerek státusz, szülő-gyerek reláció, illetve a közös-ség/szeparáció.

A következőkben a családok illetve a különböző családtagok időbeosztását vizsgáljuk elsősorban abból a szempontból, hogy időben mennyire „találkoznak" egymással a családtagok, illetve mennyire különülnek el tevékenységeik az időben.

A tevékenységek időbeli szerveződése kapcsán is megpróbálunk egy-két általánosabb, illetve speciális okra, következményre rámutatni. A leírás-elemzés során először a családok hétköznapi, majd a hétvégi (szombat-vasárnapi) időbeosztásáról szólunk, úgy, hogy közben hol a vizsgált családok egészét, hol a vizsgált családokban élő gyerekeket tekintjük az elemzés alapsokaságának (hogy éppen melyiket, azt rendre jelöljük).

*

A *hétköznapok* természetesen — gondolhatnánk az első pillanatban — azzal kezdődnek, hogy a családtagok felkelnek, megreggeliznek és a szülők (esetleg elkísérik a gyerekeket, majd) mennek dolgozni, a gyerekek mennek az iskolába, óvodába. Valójában van olyan szülő, aki délutáni műszakos, így délelőtt otthon marad, esetleg a gyerek is váltott műszakos iskolába, osztályba jár, van aki ekkor tér haza az éjszakai műszakból, s ekkor kezd pihenni, esetleg valaki beteg a családban, ezért marad otthon, vagy az anya gyesen van a kicsivel, s akkor még nem is beszéltünk arról, hogy a felkelés, reggelizés is hányféleképpen zajlik a különböző családokban.

Többségi vagy kisebbségi norma-e, nem tudjuk, hogy a család viszonylag együtt kezdi a napot, a családtagok reggel megreggeliznek — annyi bizonyos, hogy az általunk vizsgált lakótelepi családok többségében a reggel nem így zajlik. *Már (még) a gyerekek felkelésénél sincs otthon mindkét szülő a családok több mint felében.* Amikor a gyerek(ek) felkelnek, az apák több mint 40%-a már (még) nincs odahaza, dolgozik. A családi élet e mozzanatát egyértelműen és szigorúan meghatározza a család nagy társadalmon belüli státusza, közelebbről az apa iskolai végzettsége, munkajellege. Az apának minél kevesebb iskolája van, minél szakképzetlenebb munkát végez, annál nagyobb a valószínűsége, hogy gyereke(i)vel reggel egyáltalán nem találkozik, hiszen munkában van amikor azok fölébrednek, fölkelnek. E tekintetben a különböző társadalmi csoportokba tartozó családok közötti különbségek feltűnően nagyok. (A családok 77%-ában nincs otthon valamelyik, ezen belül 28%-ukban egyik szülő sem ott, ahol a családfő csak 8 általánost végzett, ugyanakkor 33% és 11% ez az arány azokban a családokban, ahol a családfő felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Ahol a családfő betanított munkásként dolgozik, ott a családok 21%-ában van otthon mindkét szülő a gyerek felkelésekor, 26%-ukban pedig egyik szülő sincs odahaza, míg az értelmiségi családfővel rendelkező családok 75%-ában még mind a két szülő, s csupán 4%-ában egyik szülő sincs odahaza ekkor.) (Lásd a *11.* és *12. táblázatot.*) A *12. táblázatból* az összefüggés egyértelmű tendenciája mellett az is tisztán látható, hogy az értelmiségi családokban élő gyerekekhez képest a vezető pozícióban levő szülők gyerekei itt, ilyen szempontból „megsínylik" szüleik beosztását, az ezzel együttjáró időbeli elfoglaltságot.

*

Ahol a szülők már a gyerek(ek) felkelésekor sincsenek otthon, ott természetesen szülők-gyerekek közös *reggelizéséről* sem lehet szó. A reggeli-

zés hiánya azonban a családoknak ennél jóval szélesebb körét érinti. *A megkérdezett családok 40%-ában sem szülői, sem gyerek reggelizést nem jelöltek.* A válaszok alapján csupán a családok 14%-áról állítható biztonsággal, hogy a gyerek(ek), szülők hétköznap reggel együtt reggeliznek, további 17%-ukról pedig nem állapítható meg biztonsággal, hogy a reggelizők gyerekek vajon a szülőkkel együtt, vagy őnélkülük fogyasztották-e el reggelijüket. A többi családban már legalább az egyik szülő nincs is odahaza, amikor a gyerekek reggeliznek. A reggelizés-nemreggelizés, illetve a közös-nemközös reggelizés szorosan összefügg a szülők munkakezdésének, elmenésének az idejével (lásd a *13. táblázatot*). Ez azt jelenti, hogy *ha a szülőknek korán el kell menniük dolgozni* (a potenciális reggelizés idején már nincsenek odahaza), *akkor megnő annak a valószínűsége* (gyakorisága), *hogy sem ők, sem a gyerek(ek) nem esznek reggelit elmenés előtt.* Ezen belül még azok a gyerekek vannak szerencsésebb helyzetben, akiknél legalább az anya otthon van még ekkor, ők inkább kapnak reggelit. A legjobb helyzetben természetesen azok a gyerekek vannak, akiknek mindkét szülője otthon van még ekkor, lényegében csak nekik van arra lehetőségük, esélyük, hogy a családtagok reggel pár percre közösen leüljenek és együtt fogyasszák el reggelijüket.

A munkakezdés idejének és az iskolai végzettségnek, foglalkozásnak a kapcsolatából adódóan *a családfő képzettségének csökkenésével párhuzamosan nő a nem reggelizők szülők, illetve nem reggelizők gyerekek aránya, s e képzettség növekedésével párhuzamosan nő annak esélye, hogy a családtagok reggeliznek, s együtt fogyasztják el reggelijüket.* (Lásd a *14. táblázatot*).

A megkérdezett családokban élő összes gyereket együttesen tekintve megállapítható, hogy *a gyerekek közel felénél (47%-uknál) nincs reggelizés jelölve,* s csupán 1/4-ük reggelizik legalább az egyik szülővel együtt. Ezen belül a bölcsődés, óvodás gyerekek 48%-a, illetve 30%-a reggelizik otthon legalább az egyik szülővel, az általános, középiskolás gyerekeknek már csak 26%-a, illetve 8%-a. A bölcsődés gyerekeknek is több mint 1/3-a, az óvodás, iskolás gyerekeknek a fele reggeli nélkül megy be a gyermekintézménybe.

*

A felkelést (s az esetleges reggelizést) követően a családtagok többsége elmegy hazulról dolgozni, tanulni stb., azonban korántsem mindenki. A megkérdezett családok 38%-ában valaki *délelőtt* is otthon tartózkodik, vagy

legalább is nincs a munkahelyén, gyermekintézményben. A családok 13%-ában a gyerek(ek)et is otthon találjuk hétköznap délelőtt (általában mert délutános a gyerek vagy még csecsemő), többnyire azonban az apa és/vagy anya marad otthon, mert éjjel, délután dolgozik, vagy az anya gyesen van (összesen a családok 19%-ában ezek az okok).

*

Délben a családtagok ebédelnek, ezen belül bennünket az érdekel, hogy a gyerekek ebédelnek-e, hol s kivel. Gyerekek ebédje csak a családok 10%-ában nincs jelölve, többségüknél a reggelit sem jelölték, ebből gondoljuk, hogy ezekben az esetekben inkább a válaszadás hiányosságáról, mintsem valóságos nem ebédelésről lehet szó. *A vizsgált gyerekes családok többségében (62%-ában) nincs odahaza ebédlő gyerek, a gyerekek 57%-a otthonán kívül tölti el ebédjét.* A gyerekek ebédeltetésének a funkcióját – a szülők napközbeni munkavégzése okán – a gyerekintézmények vették át. Az otthon ebédlő gyerekek is többnyire szüleik nélkül esznek, csak *a gyerekek 13%-a ebédel együtt hétköznap legalább egyik szülőjével.* (Köztük a gyesen levő vagy éjjel dolgozó, éppen beteg szülők még csecsemő, délutános, éppen beteg stb. gyerekei.)

A gyerekszám emelkedésével párhuzamosan növekszik annak a valószínűsége, hogy van intézményben is és otthon is ebédelő gyerek (a kétgyerekes családok 24%-ában, a háromgyerekesek 57%-ában ez a helyzet). Többnyire az intézmény jellege okozza, hogy hiába van lehetősége az egyik gyereknek otthon ebédelnie (szülei nélkül), testvére máshol ebédel (a bölcsődében, az óvodában vagy a napközis, iskolaotthonos osztállyal együtt), illetve hiába háztartásbeli az anya, ekkor sem ebédel minden gyereke otthon. Otthon ebédelő gyerek egyébként inkább a fizikai foglalkozású anyak családjaiban található (36–46%-ukban; itt a gyerekszám is nagyobb), a szellemi foglalkozású anyák gyerekei nagyobb arányban napközisek, s így ebédelnek, illetve közülük többen csak ebédjüket fogyasztják el az iskolában, de a napközit már nem veszik igénybe.

*

Hétköznap *délután* a gyerekek 1/3-a 1–2 óra körül tér haza, 50%-uk azonban csak 4 óra után érkezik meg. Az általános iskolások együttesen átlagosan 7 órát töltenek el az iskolában (8–15^{h}-ig) napközivel, szakkörrel együtt, a középiskolások 7,3 órát, *a bölcsődések, óvodások azonban átlago-*

san az iskolásoknál hosszabb ideig tartózkodnak egy nap gyermekintézményben (8–8,6 óra hosszat, 8–16–17^{h}-ig). (Lásd a *15. táblázatot.*)

Az iskolás gyerekek többsége azonban még otthon is tanul legalább 1–2 óra hosszat (41%-uk nem tanul otthon, 47%-uk egy-két órát tanul, a többiek ennél többet).

Az otthoni tanulás, illetve ennek hossza nem független az iskolában eltöltött idő hosszától: az otthon nem tanulók tartózkodtak legtovább az iskolában (7,9 óra hosszat; napközivel együtt), az otthon 1 órán keresztül tanulók 7,1 órát, 2 órán keresztül tanulók átlagosan 6,3 órát, az ennél tovább otthon tanulók 6,0 órát voltak iskolában. A 9–10 órát iskolában eltöltő (többségében napközis) gyerekek legfeljebb 1 órát tanulnak még otthon is hétköznap.

A tanulásnál valamivel több időt fordíthatnak a gyerekek játékra hétköznap délutánonként: átlagosan 1,1 óra az otthoni tanulásé, 1,5 óra a játéké (az iskolásoknál). Az óvodások többnyire még 2–3 órányit játszhatnak odahaza az óvoda után, az általános iskolásoknak többnyire 1–2 óra játékra van lehetőségük, a középiskolások többségénél már nincs játék jelölve. Ezen belül „természetesen" minél több időt tölt a gyerek délután az adott típusú gyermekintézményben, annál kevesebb ideje marad otthoni játékra.

Az iskolás gyerekek 1/5-e vett részt szakkörön, edzésen, különórán hétköznap délután a megkérdezés idején. Ez 1–2 órát, ritkábban ennél több időt vesz igénybe, s jellemző, hogy *különórára* (szakkörre, edzésre) *elsősorban a legrosszabb tanulmányi átlaggal rendelkező, bukott és a legjobb tanulmányi átlaggal rendelkező* (4,51 fölötti) *gyerekek járnak (30–40%-uk).*

A gyerekek többsége nincs egyedül, amikor odahaza van. Ha mégis egyedül vannak otthon (csak az iskolások körében fordul ez elő), akkor a délutánnak abban a rövid szakaszában, amikor az iskolából, napköziből ők már hazaértek, de szüleik csak később érkeznek meg a munkából, bevásárlásból. Jellegzetes különbség a napközis és nem napközis gyerekek között, hogy míg az előbbiek lényegében soha nincsenek egyedül odahaza, addig az utóbbiak 1/3-a délben és/vagy délután otthon tartózkodik: ez arra is rávilágít, hogy nem feltétlenül a szülők időbeosztásától függ a gyerekek napközibe járatása, a gyerek kora, önállósága, a szülők elhatározása is szerepet játszik ebben a kérdésben. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy a szülők nélküli otthon tartózkodás ténye és az iskolai magatartást osztályozni hivatott magatartás jegy között se pozitív, se negatív irányú statisztikai kapcsolatot nem találtunk.)

Mit csinálnak a szülők hétköznap délután ez alatt az idő alatt, pontosabban, mit csinálnak a szülők a munkahely utáni és a vacsorát megelőző délutáni időszakban?

Ebben a periódusban az apák 16%-ánál, az anyák 24%-ánál találkozhatunk gyerekkel közös tevékenységgel (játék, tanulás stb.). Az anyák döntő többsége (70%-uk) valamilyen háztartási munkát, bevásárlást végez (35%-uk csak ilyen tevékenységet említ ebben a periódusban, az apáknak összesen csak 17%-a említ valamilyen háztartási munkát): az apák 30%-ának, az anyák 22%-ának van módja pihenni (olvasni, szórakozni) hétköznap délután.

Az apák 18%-a „bütyköl", szerel, maszek munkát végez munkahelyi munkája után (elsősorban a felsőfokú végzettségű és szakmunkás apák között gyakori ez). Kötetlen pihenés, szórakozás inkább a kvalifikálatlanabb apák körében jellemző, a gyerekekkel való foglalkozás, játék tanulás gyakorisága pedig egyértelműen az apa kvalifikációjának emelkedésével párhuzamosan növekszik. A különböző iskolázottságú anyák között ilyen különbségeket nem találunk.

A háztartási munkával és a munkahelyi munkában eltöltött idő hosszának a kapcsolatáról egészében megállapítható, hogy az apák háztartási munkában való részvétele alacsony arányú, illetve ilyen tevékenységgel töltött idejük rövid a munkahelyi munkában eltöltött idő hosszától függetlenül; az anyák részvétele, időráfordítása pedig általában nagy, szintén a munkahelyi munkában eltöltött idő hosszától függetlenül. A munkahelyi és a háztartási munka időbeli „halmozódását" azonban csökkenti, hogy mind az apáknál, mind az anyáknál a napi 10 óránál hosszabb munkahelyi munka már csökkenti a háztartási munkában való részvétel lehetőségét, illetve a ráfordítható idő hosszát.

Az apák átlagosan 9,5 órát töltenek el munkahelyükön, s kevesebb mint egy órát háztartási munkával, az anyák átlagosan 8,6 órát dolgoznak munkahelyükön, 2–3 órát odahaza. Igy alakul ki, hogy hétköznap legalább 10 órát dolgozik (munkahelyi és/vagy háztartási munkát) az anyák 54%-a, az apák 40%-a (a bütykölést, maszekolást itt nem számítva).

*

Végül minden hétköznap estén a családok megvacsoráznak, van aki tv-t néz, lefekszenek aludni.

Vacsoraidőre már általában valóban összegyűlik a család, sőt a családok többségében (56%) szülők-gyerekek együtt is fogyasztják el vacsorájú-

kat. A többi családban szülők-gyerekek külön esznek ekkor is (14%), vagy egyik szülő (általában az apa (még/már nincs otthon (13%).

Szülő—gyerek közös reggelizés a családok 14%-ában, közös ebédelés 17%-ukban, közös vacsorázás pedig 40%-ukban van: vagyis ha valamilyen helye, szerepe, funkciója egyáltalán még van a családi együttélés hétköznapjaiban az étkezéseknek, akkor ez leginkább a vacsorázásra hárul.

E közös vacsorázás létrejöttének, tartalmasságának, intimitásának egyik lényeges akadályozója lehet a tévénézés. Csupán a családok 1/4-e nem néz tv-t hétköznap este, a többiek igen, e családok felében a gyerekek is. (A bölcsődés, óvodás gyerekeknek is 24—37%-a nét este tv-t, esetleg csak az esti mesét.)

Egyéb társas tevékenység (vendégség, vendéglátás, mozi, színház stb.) csak elvétve fordul elő a hétköznap estéken. A gyerekek este 8—10 óra között kerülnek az ágyba, a családok 23%-ában van ennél később lefekvő gyerek. Ilyenkor a szülők általában — de nem minden családban — már/még otthon vannak. A vezető beosztású apáknak azonban még 31%-a ekkor sem ér haza, a szakmunkás, közvetlen termelésirányító apák 15—18%-a sincs a gyerek(ek) lefekvésekor otthon. (Lásd a *16. táblázatot.*)

*

A *hétvégeknek* — szombat-vasárnapoknak — hagyományosan kitüntetett, sajátos funkciói vannak a családok életében, a családi együttélésben. Feltételeztük, hogy e sajátosságok a hétvégék idő- és tevékenységszerkezetében is megjelennek, „mérhetőek". A megfigyelt népesség hétvégi idő- és tevékenységszerkezetének a vizsgálatakor elsősorban a következő kérdésekre akartunk választ kapni.

Mennyire együtt és mennyire külön töltik a családtagok (a szülők egymással, illetve a szülők a gyerekekkel) a hétvégét? Ezen belül: kell-e dolgozniuk a szülőknek a hétvégén is? Kinek mennyire van módja pihenésre, kikapcsolódásra? A háztartási munkákat hogyan osztják meg egymás közt a családtagok — nem általában, hanem a konkrét hétvégeken? A gyerekek tanulnak-e hétvégén? Hogyan alakulnak hétvégén az étkezési együttlétek, a rokoni, egyéb társas együttlétek? Mennyire otthon, illetve mennyire otthonon kívül töltik a családtagok, a családok a hétvégét, ezen belül kinél mekkora a „kimozdulás körzete"? A családok, gyerekek hétvégén mennyire használják a nevelési központot, illetve közvetlen környezetüket, a lakótelep tereit? Végül a feldolgozás során előtérbe került az a kérdés, hogy a vizsgált hétvégi napszakok (szombat—vasárnap délelőttök, délutánok) „használata" miben különbözik egymástól: inkább a napoknak van-e kitüntetett funkcióhordozó jellegük (a szombatoknak, illetve a vasárnapoknak), vagy inkább az egyes napszakoknak (a délelőttöknek, illetve a délutánoknak)?*

Elemzésünket a *szülők* hétvégi tevékenységeivel kezdjük.

A szülők közül *az apák nagyobb része (65%-a) hétvégén is dolgozik:* valamelyik napszakban, több-kevesebb ideig pénzkereső munkát végez (munkahelyén vagy „maszekol"), illetve ún. pénzkímélő tevékenységet folytat (bütyköl, javít, szerel, saját kertben, telken dolgozik). E munkák közül csak a kertben, telken folytatott tevékenységek olyanok, amelyek a munkavégzés mellett a családi együttlétre is lehetőséget nyújtanak. A hétvégén is munkát végző apák nagyobb része (66%-uk) azonban nincs a családdal e tevékenység során. Az apák nagyarányú családtól elkülönült hétvégi munkavégzése nyilvánvalóan korlátozza (az érintett családokban) a hétvége rekreációs, családi együttlétet szolgáló sajátos funkcióit.

A munkavégzés elsősorban a „szabad" szombatokon jellemző (az apák 48—42%-a dolgozik szombat délelőtt, illetve délután), számottevőnek mondható a szombat délelőtt *és* délután is dolgozó apák aránya (35%). (A hétvégét végigdolgozó apák aránya 10%.)

Az anyák 1/4-e végez pénzkereső vagy pénzkímélő munkát a szombat valamelyik napszakában, többségük (57%) egész hétvégén egyáltalán nem folytat ilyen tevékenységet. *Az anyák ilyen munkavégzése családhoz kötöttebb:* ha nem munkahelyi munkát végeznek, akkor háztartásukkal és gyerekeikkel „bütykölnek", kertészkednek.

Merőben más — s nemcsak a szülők, de a szülők és gyerekek közötti feladatmegosztást is karakterisztikusan tükröző — a helyzet a háztartási munkákkal (főzés, mosás, bevásárlás, takarítás stb.).

E tevékenységi körben az apák—anyák közötti „munkamegosztást" egyértelműen tükrözik adataink, ami azonban számunkra is meglepő, az az,

* E kérdések vizsgálata során mindvégig a megkérdezett népességet „egészként" tekintettük, nem tértünk ki az egyes alcsoportok idő- és tevékenységszerkezetének sajátosságaira. Igy is a kapott empirikus információk összefoglalásának többféle nehézségével kellett megküzdenünk. (Az ilyen jellegű feldolgozások metodológiai problémáiról lásd Szalai Sándor: Idő a mérlegen. Gondolat. 1978.) Ebben az esetben valóban utalnunk kell a közölt táblázatok értő szemmel történő önálló „átolvasásának" a hasznosságára. (Lásd a *17/a—b, 18/a—b, 19/a—b táblázatot.*)

hogy *olyan nagy a vizsgált fiatal, gyerekes családokban a különbség az apák és az anyák háztartási munkában való részvétele között, hogy ezen munkákon belüli „munkamegosztásról" szinte már nem is beszélhetünk, az apák alig vesznek részt ebben a tevékenységben, az anyáknak viszont domináns tevékenységük hétvégén a háztartási munkavégzés — miközben a különböző korú gyerekek is meglepően mentesek minden ilyen jellegű tevékenység végzésétől.*

Az apák — ha besegítenek —, akkor elsősorban szombat vagy vasárnap délelőtt a bevásárlásba, illetve a főzésbe, takarításba. Délutánonként nem végeznek háztartási munkát, s délelőtt is a kettő közül legfeljebb az egyik délelőttjükön fordul elő háztartási munkavégzés. A gyerekeknél ugyanez a helyzet, *68%-uk semmilyen háztartási munkát nem végez a hétvégén.*

Így nem csoda, hogy e terhek súlya mind intenzitásban, mind időbeli teherként az anyákra nehezedik. Az anyák által elvégzett háztartási munkák időbeli elosztását jellemzi, hogy szombat és vasárnap délutánra az anyák közel 3/4 részének sikerül mentesülnie e munkák alól (a többiek ekkor (is) dolgoznak), közel 50%-uk azonban mindkét délelőtt végez háztartási munkát. Vagyis a háztartási munkák végzése szempontjából (elsősorban a bevásárlásnál, főzésnél) hétvégén nem annyira a napoknak, mint inkább az egyes napszakoknak van kitüntetett funkcióhordozó szerepük.

A háztartási munkáknak ilyen kizárólagos anyákra hárításának az eddigieken túl két fontos következménye mérhető le adataink segítségével. Az egyik, hogy az anyák ezzel a munkával a családban „egyedül maradnak", e munkák semmiféle családon belüli, családtagok közötti kooperációval nem párosulnak, közös családi (akár házastársak közötti, akár szülők-gyerekek közötti) tevékenységek nem szerveződnek az anyák háztartási munkája köré. (Az anyák 71—87%-a, illetve 77—97%-a *egyedül* végzi a háztartási munkát szombat délelőtt-délután, illetve vasárnap délelőtt-délután.) A másik „következmény", hogy az anyák nemcsak „egyedül maradnak" ezzel a munkával, hanem „otthon is maradnak", hétvégére a lakásba zárja-köti őket ez a tevékenység. (Az apákhoz és a gyerekekhez képest az anyák lakáshoz kötődő tevékenységeinek az aránya minden napszakban jóval magasabb, s a több napszakban — egy-egy egész napon, vagy szombat-vasárnap délelőtt is — otthon tartózkodó anyák aránya is az apákénak kétszerese, a gyerekekének másfélszerese.)

*

Az ún. rekreációs tevékenységeket három nagyobb csoportba vontuk össze: (a) az első csoportba azokat a tevékenységeket soroltuk, amelyek kevésbé családhoz kötődnek, inkább magányosak, vagy társaságiak (ilyen a vendégeskedés, a kulturális rendezvényeken — meccs, mise, mozi, színház, kiállítás stb. — való részvétel, illetve a lófrálás, csavargás stb.); (b) a második csoportba az inkább családhoz kötődő és az aktív fizikai rekreációt szolgáló tevékenységeket soroltuk (mint a játék, a kötetlen sportolás, kirándulás, strandolás stb.); (c) végül a harmadik csoportba soroltuk a kimozdulást nélkülöző, passzív tevékenységeket (tévézés, olvasás, pihenés, alvás stb.).

Az egyes tevékenységek, tevékenység-csoportok előfordulási gyakorisága alapján megállapítható, hogy a vizsgált családokban *a szülők sokkal inkább passzív, nem családhoz kötődő rekreációs tevékenységeket végeznek, mintsem aktív, fizikai rekreációt is szolgáló tevékenységeket.* Másrészt az is megállapítható, hogy *a rekreációt szolgáló tevékenységek nem fogják át, nem tölti ki a hétvégék egészét, vagy akár egy-egy napját, csupán meghatározott napszakokra — általában valamelyik délutánra — korlátozódnak.*

Nagyon alacsony a hétvégén kötetlenül sportoló, kiránduló, játékban részt vevő apák és anyák száma, aránya. Ezzel szemben sokan ülnek a tv előtt, pihennek passzívan szombat-vasárnap délutánonként, s ekkor van alkalom vendéglátásra, társasági életre is. Ebben már az anyák is az apákkal megegyező arányban részt tudnak venni. Lényegében a vendégeskedés (akár otthon, akár a nagyszülőknél, akár a barátoknál) jelenti azt a tevékenységi formát mind az apák, mind az anyák körében, amikor hétvégén kilépnek a lakásban, szűk családi körben vagy magányosan végzett munkavégzések, passzív pihenések köréből.

*

A gyerekek hétvégi időtöltése lényegesen eltér a szülőkétől. A különbségek közül a legfontosabbak*: a gyerekek sokkal nagyobb arányban ülnek a tv előtt egy-egy napszakban (különösen délelőttönként), mint szüleik, s lényegesen több gyerek tölt több napszakot is (vagy azok egy-egy részét) tévézéssel, mint szüleik*; ugyanakkor a gyerekek hétvégéjében *nagyobb szerepet kapnak a társas tevékenységek,* úm. a vendégség, kirándulás, s különösképp a barátokkal, testvérekkel folyó játék (s ezek nemcsak a délutánokra korlátozódnak, hanem több napszakot is átfognak); végül a gyerekek hétvégi tevékenységei között megjelenik a tanulás, házifeladat-készítés is — ugyan nem nagy súllyal — a hétfő közeledtével egyre nagyobb arányban.

Hasonlóság a szülők és a gyerekek hétvégi tevékenységszerkezete között, hogy az *aktív fizikai rekreációt szolgáló időtöltési formák a gyerekek körében is igen ritkák.*

A szülők és gyerekek hétvégi tevékenységei abban is különböznek egymástól, hogy a gyerekek sokkal nagyobb arányban használják a „házkörüli", lakótelepi területeket (az anyák elsősorban bevásárláskor, az apák a „bütykölés" során tartózkodnak itt), a lakótelepi terek elsősorban vagy kizárólagosan az ő „életterük".

A gyerekek hétvégi tevékenységszerkezete nemcsak „sűrűbb", dúsabb szüleikénél, kimozdulási irányaik is szerteágazóbbak (a lakáson, lakótelepen kívül nagyszüleiknél, egyéb helyeken is nagyobb arányban, többször megfordulnak egy-egy hétvégén) (a gyerekek 3/4 része kimozdul a hétvége során a lakótelepről).

Az is megállapítható, hogy a nevelési központ — ahova hétköznap óvodába, iskolába járnak — mint szabadidős intézmény vizsgálatunk szerint semmiféle tevékenységszervező hatást nem gyakorol a gyerekek hétvégéjére. A gyerekek több mint 90%-a egyáltalán nem fordul meg a NK-ban hétvégén, a többiekről ezt nem lehet tudni biztosan (nem megállapítható), illetve legfeljebb a NK moziját használják. Kapcsolatuk annyi, hogy az iskoláskorúak 31%-a tanul, házifeladatot készít vasárnap délután.*

*

Végül a hétvégi étkezésekről röviden az állapítható meg, hogy általában a családok közösen (minden családtag együtt) ebédel otthon mind szombaton, mind vasárnap — kivéve azokat a családokat, ahol pl. az apa egész szombaton dolgozik valahol, illetve azokat a családokat, amelyek elmennek (általában vasárnap délben) a nagyszülőkhöz ebédelni (16%). Néhány család barátoknál, vendégségben fogyasztja el a szombati vagy vasárnapi ebédet (6%), a hétvégi vendéglői étkezés nagyon ritka (2% = 7 család).

Így az anyák elsősorban csak a nagyszülői ebédelés segítségével mentesülhetnek a hétvégi ebédkészítés terheitől. A nagyszülők egyébként is viszonylag nagy arányban (a családok 22%-ánál) segítenek a szülőknek hétvégén a

* A vizsgálat idején (adetfelvétel: 1984) a NK még csak részlegesen épült ki. A hétvégi tevékenységek szempontjából potenciális szervező erőt képviselő sportlétesítmények (és a lakótelepi sportegyesület) csak később kezdték meg működésüket.

gyerekellátás, gyerekfelügyelet terén is. (Az ilyen segítség egyéb formái — testvér, barát, szomszéd, baby sitter stb. — elenyészőek.)

Hétvégeken ugyan általában minden családtag otthon reggelizik és vacsorázik (kivéve a szombaton dolgozó apák egy részét), azonban nem feltétlenül közösen (minden családtag együtt), az igazán közös, szűk családi körben lezajló étkezés hétvégeken (az ebédeken kívül) jellemzően a vasárnap esti vacsora.

*

Röviden összefoglalva a mindennapi tevékenységek időbeli szerkezetéről leírtakat — bevalljuk, hogy számunkra — meglepően nagy azoknak a családoknak az aránya, melyekben a házastársak, illetve a szülők-gyerekek nemcsak a „munkás" hétköznapokon, hanem az elvileg pihenést szolgáló hétvégeken sem „találkoznak össze egymással", „elmennek egymás mellett".

A hétköznapok rendjét az elkülönült intézmények világa (munka- és időrendje) szabja meg, s ez a családtagok „találkozását" alig-alig teszi lehetővé. Ennek egyik súlyos szimptómája a nem reggelizők gyerekek és szülők igen magas aránya. Hétköznap délután — az iskola, óvoda, munkahelyi munka után — a családtagok továbbra is külön-külön tevékenykednek (az apák maszekolnak vagy passzívan pihennek, az anyák háztartási munkát végeznek, a gyerekek tanulnak, játszanak). A hétköznapi időszerkezet, elkülönültség/közösség szorosan összefügg a családok társadalmi státuszával.

A tv-n keresztül a családokban hétköznap este is jelen vannak az „intézmények", s meghatározzák a tevékenységek jellegét és rendjét. A tv szerepe azonban különösen a hétvégi gyerek-tevékenységek szerveződésekor válik jelentőssé.

Ahogy hétköznap, úgy hétvégén is igen ritkák a társasági, baráti együttlétek, az akár „passzív" társasági rendezvényeken való részvételek, a baráti, vendéglői étkezések. Ugyanakkor hétvégén a szűkebb családi, aktív programok (strand, kirándulás stb.) száma is meglehetősen alacsony. Gyerekek-szülők — az étkezéseket, nagyszülői látogatásokat, otthonlevéseket leszámítva — inkább külön-külön töltik a hétvégét. A gyerekek szombatja, vasárnapja mozgékonyabb, társaságibb, a lakótelep tereit is elsősorban ők használják — de így is meglehetősen gyakran ülnek a tv előtt. A szülők hétvégéje bezártabb, kevésbé rekreációt szolgáló, a férfiak szombatja még gyakran a munkáé, a nők pedig szombat-vasárnap délelőtt vannak odakötve a konyhá-

hoz, magányosan. Még leginkább a vasárnap délutáni néhány óra a közös lazításé, társasági életé.

A nevelési központ – felmérésünk idején – semmilyen családi, közösségi programmal nem volt hatással a családok hétvégi tevékenységeire.

1. táblázat

A gyerekszám és a szobaszám kapcsolata (%)

Szobaszám / Gyerekszám	1,5	2,0	2,5	3,0	Egyéb	Együtt
1	50 30	24 46	10 13	8 9	1	20 99
2	50 9	70 40	77 29	58 19	3	65 100
3		5 14	9 18	28 48	20	12 100
4		1	3 17	4 50	33	3 100
Egyéb				1		
Együtt	100 12	100 37	99 25	99 21	5	100 100

A vizsgált családok, lakások száma: n = 351

2/a táblázat

A szobaszám és a gyerekszám kapcsolata a lakóhelyiségek alapfunkció (alvás) szerinti felosztásával (%)

Alapfunkció (alvás) → / Szobaszám ↓	Csak külön szülő és gyerek hálószobában van	Külön szülő és gyerek hálószobán kívül van nappali helyiség is	Van szülő-gyerek közös hálószoba	Egyéb	Együtt
1,5	83		10	7	100
2,0	84		11	5	100
2,5	33	52	6	9	100
3,0	37	41	8	14	100
Együtt	59	24	8	9	100

2/b táblázat

Gyerekszám					
1	68	12	6	14	100
2	57	28	8	7	100
3	59	23	7	11	100
Együtt	59	24	8	9	100

n = 351

3/a táblázat

A szobaszám és a gyerekszám kapcsolata a gyerekek külön- együtt alvásával (%)

Gyerek-alvás → / Szoba-szám ↓	Nincs szülővel alvó gyerek és: csak egyedül alvó (1)	csak egynemű együtt-alvó (2)	(1)+(2)	csak különnemű együtt-alvó (3)	(3) és (1) és/vagy (2)	Van szülővel együtt alvó gyerek	Együtt
	gyerek(ek) van(nak)						
1,5	43	24		19		14	100
2,0	21	34		31		15	100
2,5	35	30	3	22	1	9	100
3,0	20	27	18	16	7	12	100
Együtt	27	30	6	23	2	12	100

3/b táblázat

Gyerekszám							
1	87					13	100
2	15	41		33		11	100
3	2	18	43	14	14	9	100
Együtt	27	30	6	23	2	12	100

4/a táblázat

Az egyes gyerek-tevékenységek lakáson belüli helye az apa iskolai végzettsége szerinti csoportokban (%)

Az apa iskolai végzettsége → / Tevékenység helye a lakásban ↓	8 általános	Szakmunkásképző	Érettségi	Felsőfok	Nincs apa	Együtt
Önálló tanulás: 1. Csak gyerekszobában	77	77	78	80	60	74
2. Csak tv/szülői szobában	6	3	5	4	5	4
3. Gyerek és tv/szülői szobában	7	8	7	7	18	9
4. Konyhában is	6	11	4	4	8	7
5. Egyéb	4	1	6	5	9	6
Együtt	100	100	100	100	100	100

4/b táblázat

Olvasás: 1. Csak gyerekszobában	68	71	66	52	48	64
2. Csak tv/szülői szobában	7	7	6	7	5	6
3. Gyerek és tv/szülői szobában	13	15	18	17	38	18
4. Konyhában is	1	4	4	11	3	4
5. Egyéb	11	3	6	4	6	8
Együtt	100	100	100	100	100	100

(folytatás)

4/c táblázat

Zenehallgatás: 1. Csak gyerekszobában	30	10	18	13	20	17
2. Csak tv/szülői szobában	35	56	47	52	45	48
3. Gyermek és tv/szülői szobában	16	18	25	15	20	19
4. Egyéb	19	16	10	20	15	16
Együtt	100	100	100	100	100	100

5. táblázat

Egyes játékfajták lakáson belüli helye (%)

Hely ↓ / Játékfajta →	Magányos játék	Testvérek közös játéka *	Barátokkal való játék	Szülővel való játék
1. Csak gyerekszobában	68	51	67	12
2. Csak tv/szülői szobában	3	10	5	32
3. Gyermek és tv/szülői szobában	14	21	11	39
4. Egyéb	5	7	4	9
Nincs	10	11	13	8
Együtt	100	100	100	100

(*egy-gyerekesek nélkül)

6. táblázat

A szobaszám és a magányos, barátokkal folyó játék lakáson belüli helyének kapcsolata (%)

Játék helye ↓ / Szobaszám →	1,5	2,0	2,5	3,0	Együtt
Magányos játék					
Csak gyerekszobában	62	70	68	74	68
Csak tv/szülői szobában	10	3	1	1	3
Gyerek és tv-szülői szobában	17	16	13	11	14
Egyéb (nincs)	11	11	18	14	15
Együtt	100	100	100	100	100
Barátokkal való játék					
Csak gyerekszobában	64	70	59	74	67
Csak tv/szülői szobában	10	4	7	1	5
Gyerek és tv/szülői szobában	11	12	12	7	11
Egyéb (nincs)	12	14	22	18	17
Együtt	100	100	100	100	100

7. táblázat

A szülői (illetve szülő-gyerek közös) tevékenységek száma és az egyes lakóhelyiségek alapfunkciója közötti kapcsolat (%) *

Szülői tevékenységek száma → / Olyan lakóhelyiség, ahol ↓	0	1	2	3	4	5	6	Együtt	Átlag tevékenységszám
Csak szülő alszik	7	8	7	15	32	23	8	100	3,6
Csak gyerek alszik	13	25	31	25	6	0	0	100	1,9
Szülő és gyerek is alszik	3	14	12	14	37	11	9	100	3,4
Senki nem alszik	11	13	12	14	21	24	5	100	3,2

8. táblázat

A gyerek-tevékenységek száma és az egyes lakóhelyiségek alapfunkciója közötti kapcsolat (%) *

Csak szülő alszik	17	17	38	17	8	3	0	100	1,9
Csak gyerek alszik	0	2	7	11	31	42	7	100	4,2
Szülő és gyerek is alszik	0	12	32	12	12	22	10	100	3,4
Senki nem alszik	14	16	37	15	12	5	1	100	2,1

* A [illegible] tevékenységek [illegible] 9. és 10. táblázatokban.

9. táblázat

A különböző szülői (szülő-gyerek közös) tevékenységek előfordulása az egyes helyiség fajtákban (%)

Tevékenység → / Olyan helyiség, ahol ↓	Tévézés	Olvasás	Gyermekkel tanulás	Gyermekkel beszélgetés	Gyermekkel játék	Otthoni (nem háztartási) munka
Csak szülő alszik	80	84	31	73	62	30
Csak gyerek alszik	4	11	68	49	55	3
Szülő és gyermek is alszik	75	75	46	72	57	17
Senki nem alszik	55	61	35	63	61	41
Konyha	0	10	28	40	6	13

10. táblázat

A különböző gyerek-tevékenységek előfordulása az egyes helyiség fajtákban (%)

Tevékenység → / Olyan helyiség, ahol ↓	Tévézés	Olvasás	Tanulás	Önálló játék	Testvérrel való játék	Baráttal való játék
Csak szülő alszik	72	61	11	32	40	28
Csak gyerek alszik	18	92	89	83	62	80
Szülő és gyerek is alszik	72	66	54	49	56	43
Senki nem alszik	54	60	21	23	28	30
Konyha	1	11	7	2	3	1

11. táblázat

A gyerek(ek) felkeléskor ki van otthon és az apa iskolai végzettségének a kapcsolata (%)

Ki van otthon? → / Az apa iskolai végzettsége ↓	Mindkét szülő	Az apa nincs otthon	Az anya nincs otthon	Egyik szülő sincs otthon (nincs információ)	Együtt
8 általános	23	33	9	28	7	100
Szakmunkásképző	31	36	10	13	10	100
Érettségi	48	27	9	9	7	100
Felsőfok	67	13	2	11	7	100
Együtt	43	26	8	16	7	100

12. táblázat

A gyerek(ek) felkeléskor ki van otthon és az apa munkajellegű csoportja közötti kapcsolat (%)

Ki van otthon? → / Az apa munkajellege csoportja * ↓	Mindkét szülő	Az apa nincs otthon	Az anya nincs otthon	Egyik szülő sincs otthon	Egyéb (nincs információ)	Együtt
Vezető	69	6	0	19	6	100
Értelmiségi	75	14	4	4	3	100
Egyéb szellemi	42	21	17	13	7	100
Közvetlen termelésirányító	36	23	9	18	14	100
Szakmunkás	30	38	9	15	8	100
Betanított munkás	21	35	9	26	9	100
Együtt	43	26	8	16	7	100

*Segéd-, mezőgazdasági munkások nélkül, a kis elemszám miatt.

13. táblázat

A felkeléskori otthonlét és a reggelizés kapcsolata (%)

Felkelés-kor → / Reggeli-zés ↓	Van gyerek—reggeli és akkor mindkét szülő otthon, mindenki együtt reggelizik	anya dolgozik, apa otthon	apa dolgozik, anya otthon	Nincs gyerek-, van szülői reggeli	Nincs gyerek-, és nincs szülői reggeli	Együtt
Mindkét szülő otthon van	31	3	1	3	33	100
Az apa nincs otthon	31	3	52	2	34	100
Az anya nincs otthon	(3)	30	(4)	–	52	100
Egyik szülő sincs otthon	–	–	–	4	55	100
Együtt	14	4	14	3	40	100

Felkelés-kor → / Reggeli-zés ↓	Mindkét szülő otthon, mindenki együtt reggelizik	mindkét szülő dolgozik	Van gyerek—reggeli és akkor anya dolgozik, apa otthon	apa dolgozik, anya otthon	Nincs gyerek-, van szülői reggeli	Nincs gyerek-, és nincs szülői reggeli	Együtt
Mindkét szülő otthon van	31	3	3	1	3	33	100
Az apa nincs otthon	(1)	3	–	52	2	34	100
Az anya nincs otthon	(3)	–	30	(4)	–	52	100
Egyik szülő sincs otthon	–	36	–	–	4	55	100
Együtt	14	8	4	14	3	40	100

14. táblázat

A reggelizés és az apa iskolai végzettsége közötti kapcsolat (%)

Reggelizés → / Apa iskolai végzettsége ↓	Nincs gyerek-, és nincs szülői reggeli	Nincs gyerek-, van szülői reggeli	Van gyerek—reggeli és akkor: apa dolgozik, anya otthon	anya dolgozik, apa otthon	mindkét szülő dolgozik	mindkét szülő otthon, nem együtt reggeliznek	mindkét szülő otthon, bizonytalan, hogy együtt-e	mindenki együtt	Egyéb	Együtt
8 általános	39	1	17	3	15	0	13	10	2	100
Szakmunkásképző	42	2	19	7	8	5	10	7	0	100
Érettségi	46	2	14	2	2	8	9	15	2	100
Felső fok	33	7	13	4	2	13	6	22	0	100
Együtt	40	3	14	4	8	7	10	14	0	100

15. táblázat

A gyermekintézményben eltöltött összes idő és az intézménytípus kapcsolata (%)

Intézménytípus → / Összes idő (óra) ↓	Óvoda	Általános iskola	Középiskola	Együtt
5	1	17	6	13
6	1	23	20	19
7	10	15	28	15
8	23	11	25	14
9	40	17	6	18
10	15	7	4	7
11	1	2	3	2
Hiányzott	7	2	7	7
Egyéb (nincs információ)	2	6	1	5
Együtt	100	100	100	100
Átlag (óra)	8,6	7	7,3	7,3 (n=705)

16. táblázat

A gyerek(ek) lekelésekor ki van otthon és az apa munkaíjelleg csoportja közötti kapcsolat (%)

Ki van otthon? ↓ Az apa munkajelleg csoportja ↓ *	Mindkét szülő	Az apa nincs otthon	Az anya nincs otthon	Egyik szülő sincs otthon	Egyéb (nincs információ)	Együtt
Vezető	63	25	0	6	6	100
Értelmiségi	82	7	4	4	3	100
Egyéb szellemi	71	13	4	4	8	100
Közvetlen termelésirányító	77	18	0	0	5	100
Szakmunkás	75	15	4	1	5	100
Betanított munkás	81	9	2	2	6	100
Együtt	75	13	3	2	7	100

*Segéd-, mezőgazdasági munkás nélkül, a kis elemszám miatt.

17/a táblázat

Az apa tevékenységeinek az előfordulása a hétvége egy-egy szakaszában (%)

Napszak → / Apa hétvégi tevékenysége ↓	Nincs ilyen tevékenység	Szombat de.	Szombat du.	Vasárnap de.	Vasárnap du.	Szombat vasárnap is délelőtt és délután is	Szombat és vasárnap is de.	Szombat és vasárnap de. és du. is.
Munka (nem háztartási)	35	48	42	35	23	35	17	24	15	10
Háztartási munka	57	28	4	18	3	2	1	8	0	0
Vendégség, kulturális rendezvény	43	11	34	12	37	9	8	3	17	2
Játék, sport, kirándulás	73	7	12	9	12	5	4	4	3	1
TV, olvasás, pihenés	35	12	35	27	40	8	13	5	18	3

17/b táblázat

Az apa tevékenységeinek a helye a hétvége egy-egy napszakában (%)

Napszak → / Hely ↓	Nincs ilyen tevékenység	Szombat		Vasárnap		Szombat vasárnap		Szombat és vasárnap is		Szombat és vasárnap de. és du. is.
		de.	du.	de.	du.	délelőtt és délután is		de.	du.	
Otthon	22	33	39	43	50	20	29	21	25	10
Ház körül	84	8	4	3	4	1	1	0	1	10
Telken	76	16	15	12	9	12	7	9	7	5
Nagyszülőknél	71	11	14	8	16	10	6	4	5	3
Egyéb helyen	33	37	37	22	36	23	17	13	17	7

18/a táblázat

Az anya tevékenységeinek az előfordulása a hétvége egy-egy napszakában (%)

Napszak → / Anya hétvégi tevékenysége ↓	Nincs ilyen tevékenység	Szombat		Vasárnap		Szombat vasárnap		Szombat és vasárnap is		Szombat és vasárnap de. és du. is.
		de.	du.	de.	du.	délelőtt és délután is		de.	du.	
Munka (nem háztartási)	57	25	24	13	15	16	8	9	8	3
Háztartási munka	13	64	28	54	26	23	20	49	10	7
Vendégség, kulturális rendezvény	42	10	36	9	37	9	6	3	17	2
Játék, sport, kirándulás	77	4	10	6	12	3	3	1	3	1
TV, olvasás, pihenés	43	4	30	11	40	2	5	23	17	1

18/b táblázat

Az a n y a tevékenységeinek a helye a hétvége egy-egy napszakában (%)

Napszak → / Hely ↓	Nincs ilyen tevékenység	Szombat		Vasárnap		Szombat vasárnap		Szombat és vasárnap is		Szombat és vasárnap de. és du. is.
		de.	du.	de.	du.	délelőtt és délután is		de.	du.	
Otthon	11	61	55	59	63	44	50	49	40	27
Ház körül	84	10	4	0	4	1	0	0	1	0
Telken	82	10	11	8	7	8	5	5	5	2
Nagyszülőknél	71	11	15	8	15	10	6	4	5	3
Egyéb helyen	41	29	29	13	30	15	9	6	12	3

19/a táblázat

Az g y e r e k (e k) tevékenységeinek az előfordulása a hétvége egy-egy napszakában (%)

Napszak → / Gyerekek hétvégi tevékenysége ↓	Nincs ilyen tevékenység	Szombat		Vasárnap		Szombat vasárnap		Szombat és vasárnap is		Szombat és vasárnap de. és du. is.
		de.	du.	de.	du.	délelőtt és délután is		de.	du.	
Munka (nem háztartási)	81	12	10	5	4	7	2	2	2	1
Háztartási munka	68	23	4	12	3	1	1	5	0	0
Vendégség, kulturális rendezvény	35	16	37	16	42	10	11	5	20	3
Játék, sport, kirándulás	18	48	59	40	52	40	31	30	36	17
TV, olvasás, pihenés	24	38	31	43	33	15	19	23	17	5
Tanulás, edzés, lecke	58	9	11	12	22	3	2	2	4	0

19/b táblázat

A gyerek (ek) tevékenységeinek a helye a hétvége egy-egy napszakában (%)

Hely ↓ / Napszak →	Nincs ilyen tevékenység	Szombat		Vasárnap		Szombat vasárnap		Szombat vasárnap		Szombat és vasárnap de. és du. is.
		de.	du.	de.	du.			délelőtt és délután is		
								de.	du.	
Otthon	16	54	44	54	52	33	39	39	29	17
Ház körüli	50	18	29	13	21	9	4	5	10	1
Telken	84	9	11	8	7	8	6	4	4	3
Nagyszülőknél	68	14	18	12	18	12	9	7	8	5
Egyéb helyen	38	25	33	18	37	15	13	9	17	6

Az iskola megújításának
mai útjai IV.
Szerk.: Mihály Ottó
és Habermann M. Gusztáv
(Budapest, 1987)
pp.131–171.

ÖTÖDIK ÉS HATODIK OSZTÁLYOSOK ISKOLAI NORMAKÖVETÉSE. AZ APÁCZAI CSERE JÁNOS NEVELÉSI KÖZPONTBAN VÉGZETT VIZSGÁLAT TAPASZTALATAI

KŐRÖSSY JUDIT